

2024 BUDGET

Budget
Speech

national treasury

Department:
National Treasury
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

XITSONGA

MBULAVULO WA MPIMANYETO

Languta loko ku nga ri na ku rhumeriwa

Enoch Godongwana
Holobye wa swa Timali

21 Nyenyenyani 2024

ISBN: 978-0-621-51690-6

RP: RP03/2024

Ku kuma vuxokoxoko byo tala:

Vulawuri bya Vuhlanganisi Nkwama wa Timali ta tiko
Private Bag X115
Pretoria
0001
Afrika-Dzonga

Riq: +27 12 315 5944
Fekisi: +27 12 406 9055

Matsalwa ya mpimanyeto ya kumeka eka: www.treasury.gov.za

Xipikara xo Hlonipheka, Nosiviwe Mapisa-Nqakula

Muchaviseki, Phuresidente Cyril Ramaphosa

Muchaviseki, Xandla xa Phuresidente Paul Mashatile

Vatirhikulobye va Khabinete

Swirho swa Tikomiti ta Vulawuri bya Timali Swirho swo Hlonipheka

Vahlonipheki

Holobye wa Bangikulu ya Afrika-Dzonga

Khomixinara wa Vukorhokeri bya Xibalo bya Afrika Dzonga

MaAfrika-Dzonga-kulobye

MANGHENELO

Manana Xipikara, kuya hi vativi vambirhi va ikhonomi lava dumeke, Alberto Alesina na Dani Rodrik, “Ku hambana lokukulu exikarhi ka ikhonomi na tipolitiki kungava leswaku ikhonomi yi khumbeka hiku ndlandlamuxa phayi kasi tipolotiki tiri ku yi hangalasa”.

Mhaka , Manana Xipikara, hileswaku vukulu na khwalithi ya phayi ya rixaka hi swona swi tivisaka, naswona ekuheteleleni swi boha, ku hetiseka ka xilaveko xa hina xa tipolitiki xa ku hangalasiwa nakambe.

Xikongomelo xa hina eka malembe ya 30 lama hundzeke a ku ri ku vuyisela vululami bya ntshamiseko na ikhonomi eka rixaka ra hina, na ku lulamisa hi ku hetiseka ku pfumaleka ka ndzingano loku a ku ri mfungho wa xihlawuhlawu xa mafambiselo na ku tekeriwa nhundzu.

Mipimanyeto leyi hi nga yi veka etafuleni ku sukela hi 1994, yi vile ya ku tiyisisa xikongomelo xo kurisa ikhonomi, leswaku hi ta kota ku endla swo tala ku lulamisa ku nga ringani na ku pfumala leswi swa ha vavisaka vaaki va hina na ku tekela ehansi xitshembiso xa xidemokirasi.

Kutani, hi ku titwa lokukulu ka nkateko na xikongomelo leswaku ndzi yima emahlweni ka n'wina ku humesa mpimanyeto lowu wo hetelela wa ndzawulo ya vutsevu ya xidemokirasi.

Manana Xipikara, hikokwalaho ndzi veka matsalwa lawa ya landzelaka emahlweni ka Yindlu leyi:

- Nawumbisi wa Xiyenge xa Mali leyi Nghenaka wa 2024;
- Nawumbisi wa Mali ya 2024;
- Swiringanyeto swa Matirhiselo ya Mali ya Rixaka;
- Ndzavisiso wa Mpimanyeto wa 2024;
- Rimba ra swa Timali ra 2024;
- Nawumbisi wa Vumbirhi wa Mali ya Mali ya Mindzulamiso;
- Mbulavulo wa Mpimanyeto; na
- Nawumbisi wa Ndzulamiso wa akhawunti ya Riserbe ya Xihatla ya Nsuku na mali ya le Handle

LANGUTELO RA IKHONOMI

Langutelo ra Misava Hinkwayo

Ndzi pfumeleleni ku sungula, Manana Xipikara, hi langutelo ra misava hinkwayo.

Ku kula ka misava hinkwayo ku languteriwe ku tlakuka, ku suka eka 3.1 wa tiphesente lembe leri ku ya eka 3.2 wa tiphesente hi 2025.

Ku antswisiwa loku ringaneleke ku vangiwa hi ku kula eUnited States na le ka ikhonomi yo hlanyana leyikulu leyi hluvukaka.

Ku na makhombo ya le hansi ku suka eka ku tlakuka loku nga vaka kona eka nxavo wa oyili ya misava hinkwayo, loko mpfilumpfilu eMiddle East wu tlakuka na loko ku kula ku tsana eChina – mutirhisani lonkulu wa mabindzu wa tiko.

Langutelo ra le Kaya

Hambileswi langutelo ra misava hinkwayo ri antswisiweke ra 2024, ku kula ka nkarhi wa le kusuhi ka Afrika-Dzonga ku tshama ku ri na swiphiqo hi minxavo ya le hansi ya swixavisiwa na swipimelo swa xivumbeko.

Hi ringanyeta ku kula ka GDP ya xiviri yhi 0.6 wa tiphesente hi 2023. Leswi swi le hansi ku suka eka ku kula ka 0.8 wa tiphesente loku ringanyetiweke hi nkarhi wa MTBPS ya 2023.

Ku pfuxetiwa ku vangiwa hi mimbuyelo leyi tsaneke ku tlula leyi languteriweke eka kotara ya vunharhu ya 2023, ngopfungopfu eka matirhiselo ya le makaya na vuvekisi lebyi nga cinciki.

Exikarhi ka 2024 na 2026, ku kula ku languteriwile ku va hi xiringaniso xa 1.6 wa tiphesente.

Langutelo ra ku kula ri seketeriwa hi ku olovisiwa loku languteriweke ka ku tsemiwa ka gezi tanihileswi tiphurojeke letintshwa ta eneji ti sungulaka vuhumelerisi, na tanihileswi inflexini ya le hansi yi seketelaka matirhiselo ya le makaya na ku engeteriwa ka swikweleti.

Kambe, ku tlhela ku va na makhombo eka langutelo ra le kaya. Leswi swi katsa swipimelo leswi nga heriki eka mphakelo wa gezi, swiporo swo rhwala nhundzu na swikepe; na khombo ra le henhla ra xikweleti xa mfumo.

Ntlhontlho wa hina, swirho leswi xiximekaka, hileswaku vukulu bya phayi a byi kuli hi ku hatlisa ku fikelela swilaveko swa hina swa nhluvukiso.

LANGUTELO RA SWA TIMALI NA XITIRATEJI

Hi ndlela yaleyo, maqhinga ya hina ya swa timali ya seketela ku kula ka ikhonomi na ku hunguta makhombo eka ikhonomi loko hi ri karhi hi tiyisisa ku tshamiseka ka swa timali.

Loko ku pimanisiwa na lembe leri nga hundza, ku pfumaleka ka mpimanyeto wa 2023/24 ku ringanyetiwa ku nyanya ku suka eka 4 wa tiphesente ku ya eka 4.9 wa tiphesente ta GDP.

Ku kayivela ka mpimanyeto wa le henhla swi vula leswaku tihakelo ta vukorhokeri bya swikweleti hi 2023/24 ti pfuxetiwele ehenhla, hi R15.7 wa tibiliyoni ku ya eka R356 wa tibiliyoni.

Tihakelo ta vukorhokeri bya swikweleti ti ta amukela ku tlula 20 wa tiphesente ta mali leyi ngenhaka. Ku veka leswi hi ndlela leyinene, ku tirhisiwa ka mali eka swibalo swa vukorhokeri bya swikweleti i swikulu ku tlula mipimanyeto leyi faneleke ya nsirhelelo wa vaaki, rihanyo kumbe ku rhula na nsirhelelo.

Hi xivangelo lexi, Swirho leswi Hloniphekaka, hi le ku tiyiseni ka maqhinga ya hina na ku namarhela swikongomelo swa hina swa timali.

Ku hungutiwa ka ntsengo wa R80.6 wa tibiliyoni eka matirhiselo ya mali lama nga riki ya ntswalo ku le ku tirhisiweni eka nkarhi wa le xikarhi. Hi nkarhi lowu fanaka, mali leyi ngenhaka yi pfuxetiwele hi R45.6 wa tibiliyoni eka nkarhi wa le xikarhi, loko ku pimanisiwa na MTBPS ya 2023. Naswona, hi tekile xiboho xo ngenisa mpfuxeto wa akhawunti ya Riserbe ya Xihatla ya Nsuku na ku Cinca ka Matiko ya le Handle, leyi tlhelaka yi tiviwa tanihi GFECRA.

Loko swi tekiwa swin'we, hambi ku ri na ku tlakuka ka matirhiselo ya mali loku ndzi nga ta ku tivisa endzhaku, xilaveko xa mfumo wa rixaka xa ku lombela mali hinkwayo xi ta hunguteka, ku suka eka R457.7 wa tibiliyoni hi 2024/25 ku ya eka R428.5 wa tibiliyoni hi 2026/27. Ku kayivela ku ta sungula ku antswisiwa ku sukela hi 2024/25, ku ya eka leswi ringanyetiweke 4.5 wa tiphesente ta GDP, ku fika eka 3.3 wa tiphesente hi 2026/27.

Swikweleti sweswi swi ta fika eka nhlohlorhi ya 75.3 wa tiphesente ta GDP hi 2025/26.

Hinkwaswo leswi swi hi veka eka xiyimo xo ya emahlweni hi sirhelela vukorhokeri bya nkoka. Yi pfumelela 60 wa tiphesente ta matirhiselo ya mali lama nga riki ya ntswalo ku kongomisiwa eka muholo wa vaaki. Swi tlhela swi hi pfumelela ku hlayisa matirhiselo ya mali ya xiphemu xa mali.

Loko hi pimanisa na MTBPS, hi engetela R57.6 wa tibiliyoni ku hakela miholo ya vadyondzisi, vaongori na madokodela, exikarhi ka vukorhokeri byin'wana byo tala bya nkoka.

Manana Xipikara, tanihilaha ndzi vuleke hakona eku sunguleni, eka mpimanyeto lowu hi tivisa ku cinca ka GFECRA. GFECRA i akhawunti leyi khomiweke eka Bangi ya Rixaka leyi khomaka ku vuyeriwa na ku lahlekeriwa eka mabindzu ya riserve ya mali ya le handle ya tiko.

Hi ku olova: loko Rand yi tiya loko yi pimanisiwa na Dolara ya le United States na timali tin'wana ta vuhlayiselo, mali leyi saleke ya akhawunti ya hunguteka, naswona hi ndlela yo hambana. Mali leyi saleke eka akhawunti yi kurile ku tlula R500 wa tibiliyoni eka malembe lawa ya hundzeke hikuva Rand yi hungutekile hi ku famba ka nkarhi.

Lunghiselelo lerintshwa ra ku hakela ri le ku sunguriweni leri nga ta hunguta ku lombaka mfumo na ku antswisa xiyimo xa vuxavisi bya Bangi ya Rixaka.

Eku heteleleni, hi tisa Afrika-Dzonga ekusuhi na tintangha ta hina na ku tiyisisa ku fambelana na maendlelo lamanene ya matiko ya misava. Hi ta hoxa ehansi R150 wa tibiliyoni ta mali leyi saleke ya GFECRA loko hi tiyisisile leswaku swisirhelelo leswi eneleke swa kumeka ku tswonga ku cinca-cinca ka mimpimo ya ku cincana na ku hakela ka Bangi ya Rixaka a ku kavanyetiwi.

KU SEKETELA KU KULA KA IKHONOMI

Hi sungurile ajenda yo anama ya mpfluxeto wa xivumbeko leyi kongomisaka ku lulamisa mitlhontlho leyi nga sivela ku kula ka hina.

Ajenda leyi yi katsa tindhawu to fana na gezi, vutleketli, mati, vuhlanganisi bya riqingho na ku cinca ka tivhisa. Nkambisiso wa Mpimanyeto wu hlamusela hi vuxokoxoko nhluvuko lowunene lowu endliweke eka tindhawu leti eka malembe ma nga ri mangani lama hundzeke.

Kambe, swirhalanganyi swa ha ri kona naswona ndzi pfumeleleni ndzi dzikisa mianakanyo eka swimbirhi leswikulu swa leswi.

Gezi

Ku phakeriwa ka gezi hi ku siyerisana i xiphiqo lexi langutaneke na maAfrika-Dzonga hinkwavo. Swi kavanyeta vuhumelerisi, matirhelo na vutomi.

Ku hundzuluxa xiyenge swi ta endla leswaku ku va na nkarhi wo leha wa swa gezi. Hi teke swiboho leswi lavekaka eka malembe ya ntlhanu lama hundzeke naswona leswi swi tswala mihandzu.

Ku tlakusa vuvekisi byin'wana eka eneji leyi pfuxetiwaka, mpimanyeto lowu wu ringanyeta ku engeteriwa ka mpimo wa tiphurojeke ta eneji leyi pfuxetiwaka leti nga fanelekela mfumo wa ku tlheriseriwa ka khaboni, ku suka eka 15 wa timegawatti ku ya eka 30 wa timegawatt.

Eskom yi ya emahlweni yi va xiave xa nkoka eka sekithara ya gezi. Naswona pulani yo hunguta swikweleti yi pfumelela bindzu ku kongomisa eka bindzu ra rona ra nkoka.

Hi ta humesa xiviko xa nkambisiso lowu tiyimeleke wa switichi swa gezi swa malahla swa Eskom eka vhiki leri taka. Ndzavisiso wu endlwile ku tivisa xiphemu xa swiyimo leswi namarhetiwe eka pulani yo hunguta swikweleti. Switsundzuxo swi ta ngenisa eka tipulani ta nhlngano wa Eskom ku tiyisisa vutihlamuleri na vulawuri.

Hi ku hlanganisiwa ka vuvekisi bya phurayivhete eka tiphurojeke letintshwa ta eneji, ku vekiwa ka dyambu ehenhla ka lwangu na ku antswisiwa ka swikepe swa vutumbuluxi bya Eskom leswi ku khuluka ka ndzhwalo swi nga ta hunguta, na ku tshembheka na vuhlayiseki bya mphakelo swi antswisiwa.

Ku engetela kwalaho, ku seketela matshalatshala lawa, hi ngenisa mpfuneto wuntshwa wa R2 wa tibiliyoni wa swipimelo eka nkarhi wa le xikarhi ku seketela hi timali ku humesiwa ka timitara to tlhariha leti hakeriweke ka ha ri emahlweni.

Leswi swi ta sungula hi timasipala leti nga pfumeleriwa ku hungutiwa ka swikweleti.

Lojisitiki

Ku lulamisa sisiteme ya vutleketli bya Afrika-Dzonga leyi yaka yi nga tshembeki, Khabinete yi pasisile Mepe wa Ndlela wa Vutleketli bya Nhundzu hi Dzivamisoko 2023.

Mepe wa magondzo wu boxa magoza ya xihatla lama lavekaka ku antswisa switirhisiwa swa le ribuweni, ku kumeka ka switimela na vuhlayiseki bya netiweke.

Yi tlhela yi veka ndlela leyi nga erivaleni yo ndlandlamuxa vukorhokeri, ku fambisa ku sunguriwa ka mphikizano na ku tirhisa nseketelo wa swa timali na wa xithekiniki wa sekithara ya phurayivhete.

Eka mhaka leyi, mfikelelo wa vanhu va vunharhu eka netiweke ya swiporo swa nhundzu wu ta sunguriwa hi Mawuwani 2024.

Eka swikepe, mutirhisani wa phurayivhete u tiyisisiwile ku ndlandlamuxa Pier 2 ya Durban Container Terminal. Leswi swi fanele ku engetela vuvekisi bya phurayivhete eka switirhisiwa, ku ndlandlamuxa vuswikoti bya thekinoloji na ku antswisa vukorhokeri bya matirhelo.

Mfumo wu nyikile Transnet vukorhokeri bya xitiyisekiso xa R47 wa tibiliyoni ku seketela pulani yo vuyisa bindzu na ku fikelela swiboha swa yona swa xihatla swa swikweleti.

Ku fana na Eskom, xitiyisekiso xi ta na swiyimo. Swiyimo leswi swi lava leswaku Transnet yi kongomisa eka migingiriko ya yona ya nkoka, na leswaku bindzu ri ngenisa vutirhisani bya sekithara ya phurayivhete. Leswi swi ta antswisa ku tshamiseka ka Transnet na ku seketela ku tirhisiwa ka mepe wa ndlela.

Ku seketela Vuvekisi bya Switirhisiwa swa Mfumo

Manana Xipikara, ndza tinyungubyisa ku tivisa leswaku tanihi xiphemu xa mpimanyeto lowu, hi le ku ngeniseni ka mpfuxeto wa masungulo na lowu fikaka ekule eka ku nyikiwa ka timali na mphakelo wa switirhisiwa.

Mpfuxeto i ku antswisa nxaxamelo wa nkoka wa switirhisiwa leswaku swi tirha kahle no tirha kahle.

Hi ndlela leyi, hi ta tiyisisa vufambisi bya vuvekisi bya mfumo na nxaxamelo wa nkoka lowu fambelanaka na swona. Hi ta tlhela hi koka rinoko ra ku ngenenelela ka sekithara ya phurayivhete.

Emhakeni leyi:

- Hi gazete ku cinciwa ka rimba ra milawu ya PPP eka mavonelo ya vaaki eku sunguleni ka vhiki leri. Mindzulamiso yi lava ku hunguta ku rharhangana ka mafambiselo ya ku endla ti-PPP, ku tumbuluxa vuswikoti byo seketela na ku lawula ti-PPP, ku vumba

milawu leyi nga erivaleni yo lawula tibidi leti nga komberiwangiki, na ku tiyisisa vulawuri bya khombo ra swa timali.

- Hi le ku kambisiseni ka malulamiselo ya mavandla na mafumelo ya switirhisiwa swa catalytic. Xikongomelo i ku tumbuluxa tindlela leti nga erivaleni ta vutihlamuleri, ntirhisano na nhlanganiso.
- Hi tlhela hi hlanganisa mintirho leyi fanaka ku hunguta ku phindha-phindha na ku pfumaleka ka vukorhokeri. Xikongomelo i ku hatlisisa ku rhumeriwa, ngopfungopfu ka malunghiselelo ya timali lama pfanganisiweke.
- Hi le ku ngeniseni ka switirhisiwa swo hlayanyana leswintshwa swa timali, ku fana na tibondo ta switirhisiwa na swikweleti swa mpfumelelo. Tanihi xiphemu xa leswi, movha wa xibalo wo khuluka eka tiphurojeke to karhi ta switirhisiwa, ku fana na tithrasti na mimovha yin'wana ya vuvekisi, ya langutiwa.
- Fasitere lerintshwa ra timali eka swiringanyeto ehansi ka ku nyikiwa lokuntshwa ka switirhisiwa swa timali ri ta pfuleriwa swivandla swa mfumo ku nga ri khale.

Hi ku tirhisa mpfluxeto lowu, ku vuyeriwa lokukulu ka vukorhokeri na mphakelo wa switirhisiwa swi ta hatlisisiwa.

Leswi swi ta vuyerisa tisekithara ta netiweke, switirhisiwa swa vaaki, ti-PPP na tiphurojeke ta timali leti pfanganisiweke.

Ku ngenisa swa Timali ta Maxelo

Manana Xipikara, Nkwama wa Timali wa Rixaka wu tlanga xiave xa nkoka eku hlengeleni ka switirhisiwa, ku dizayina swihlohloteri, na ku kucetela pholisi ku ngenisa ku cinca ka maxelo.

Loko makhombo lama fambelanaka na maxelo ya ri karhi ya nyanya, endlelo ra swiyenge swo tala leri simekiweke eka makhombo ra le ku tumbuluxiweni ku lawula makhombo ya swa timali lama fambelanaka na swona.

Leswi swi tekela enhlokweni switirhisiwa swo hambana swa timali ku suka eka swipfuno ku ya eka timali ta xihatla, ku katsa na Nkwama wa Nhlamulo ya ku Cinca ka Maxelo, ku ya hi ku humelela na ku tika ka xiendlakalo xa mhangu.

Nkwama wa Timali wa Rixaka wu le ku langutiseni ka swipfuno swo hlamula eka timhangu ku antswisa vukorhokeri na ku tumbuluxa swihlohloteri swa vupulani bya timhangu, ku tilulamisela na ku hunguta khombo.

Yi tlhela yi tumbuluxa rimba ro veka swikoweto swa mpimanyeto wa maxelo ku kucetela pholisi, vupulani, na swiboho swa mpimanyeto, hi ku landzelerisa matirhiselo ya mali lama fambelanaka na maxelo eka mipimanyeto ya mfumo.

Nseketelo wa vaphakeri va mali ya mpfumelelo, ku fana na Tibangi ta Nhluvukiso wa Matiko yo Tala, wu famba ndlela yo leha ku seketela ku cinca ka hina ka maxelo, ku hunguta, ku cinca ka eneji, na migingiriko ya ku kondletela.

Ku tala ka vanhu eka sekithara ya phurayivhete swa laveka ku lawula timali ta timhangu ta maxelo.

Mfumo wu hlengelletile US\$3.3 wa tibiliyoni ku fikela sweswi ku suka eka Tibangi ta Nhluvukiso wa Matiko yo Tala na Swivandla swa Timali swa Matiko ya Misava ku seketela ku cinca ka maxelo, matimba, na swikongomelo swa ku cinca loku lulameke.

Hi nghenelela hi xihatla eka minkanerisano ya maxelo, hi fambisana na vuyimeri bya mfumo byo pfluxeta swivandla swa timali swa matiko yo tala.

Hi tlhela hi tirhisana na timasipala ta nhungu ku cinca na ku hunguta mimbuyelo ya swiendlakalo leswi fambelanaka na maxelo na maxelo, hi ku nyika mpfuneto wa xithekiniki eka tiphurojeke ta xiphemunkulu leti hlamulaka eka maxelo.

Ku seketela ku Endliwa ka Mimovha leyintshwa ya Eneji

Mpfapfarhuto wa Tirhelo hi Mimovha ya Gezi wu andlala maqhinga ya hina yo hundzulukela eka vuhumelerisi na matirhiselo ya mimovha ya eneji leyintshwa yo anama eAfrika-Dzonga, ku sungula hi mimovha ya gezi.

Yi kongomisa eka ku hundzuluxa ka vumaki bya mimovha ku suka eka ku humelerisa mimovha ya njhini ya ku hisa ka le ndzeni ku ya eka pulatifomo yimbirhi leyi katsaka mimovha ya gezi, hi 2035.

Ku hlohlotela vuhumelerisi bya mimovha ya gezi eAfrika-Dzonga, mfumo wu ta ngenisa mpfumelelo wa vuvekisi eka vuvekisi lebyintshwa, ku sukela hi ti 1 Dzivamisoko 2026.

Leswi swi ta pfumelela vahumelerisi ku koxa 150 wa tiphesente ta matirhiselo ya mali ya vuvekisi lama faneleke eka mimovha leyi tirhisaka gezi na hayidirojeni eka lembe ro sungula.

Nsusumeto wu ta tirhisiwa ku engetela eka nseketelo lowu nga kona ehansi ka Nongonoko wa Nhluvukiso wa Vuhumelerisi bya Mimovha.

Mfumo wu tlhele wu rhangisa R964 wa timiliyoni eka nkarhi wa le xikarhi ku seketela ku cinca eka mimovha ya gezi.

Ku Tirhisa Ku Xava eka ku Cinca

Swirho leswi xiximekaka, Nawumbisi wa ku Xava ka Mfumo wu pasisiwile hi xihatla hi Huvo ya Rixaka. Nawumbisi lowu cinciweke sweswi wu hundziseriwe eka Huvo ya Rixaka ya Swifundzankulu leswaku wu pfumelelana na wona.

Nkwama wa Timali wa Rixaka wu seketela tihuvo to endla milawu ta swifundzankulu loko ti ri karhi ti lulamisa Nawumbisi na ku fambisa ku yingiseriwa ka vaaki etikweni hinkwaro.

Nawumbisi wu nyika magoza yo cinca hi ku veka etlhelo, ku ringanela ka ha ri emahlweni na ku yisa emahlweni vanhu lava pfumalaka hi xihlawuhlawu lexi nga lulamangiki.

Magoza lawa ya ta tirha eka swiyenge leswi boxiweke swa vanhu ku katsa na mabindzu lamatsongo lama rhangeliwaka hi vantima, vavasati va vantima, vantshwa va vantima, vantima lava nga na vulema, na mabindzu endzeni ka ndhawu yo karhi ya ntivo-misava ku katsa na ku sindzisiwa ka ku cinca hi ku tirhisa xiyimo xa xiyimo xa BBBEE.

Nawumbisi wu tlhela wu endla malunghiselelo ya ku tumbuluxiwa ka tiindasitiri ta laha kaya hi ku tirhisa ku hlawuriwa na magoza ya nhluvukiso lowu nga heriki, ku amukeriwa ka vatirhi na nhluvukiso wa mabindzu, exikarhi ka swin'wana.

Hi swi tiva kahle leswaku sweswi, maendlelo ya ku xava ya tala ku tsandzeka ku tisa swintshuxo leswi nga durhiki ngopfu eka swilaveko swa mfumo.

Hakanyingi ngopfu, ku na ku hambana lokukulu exikarhi ka minxavo leyi mfumo wu hehliwaka na minxavo ya makete leyi nga kona.

Xikombiso, mfumo wu xava ngolongondzwani-nsimbi ta ICT to fana na tilaptop, switirhisiwa swa mphakelo wa gezi leswi nga kavanyetiwiki, timonitara, na tithoni, hi mali ya le xikarhi ka 1.2 na 2 wa minkarhi ku tlula nxavo wa makete.

Hi ku tekela enhlokweni leswaku mfumo wu xava hi xitalo, entiyisweni hi fanele ku va hi hakela switsongo na ku tirhisa matimba ya hina yo xava ku kuma nkoka wo tala eka mali ya hina.

Ku kuma nkoka wa mali, kun'we ni misinya ya milawu ya ku tirha kahle, ku va erivaleni ni ku phikizana, swi tshama swi ri swa nkoka swinene. Naswona hi lava ku tiyisisa maAfrika-Dzonga leswaku milawu leyi a yi fambelani na ku cinca.

TINDLELA TA MALI YA TIKO NA NKUNGUHATO WA XIBALO

Swirho leswi xiximekaka, matirhelo yo tsana ya ikhonomi ya hina ya endle leswaku ku va na ku hohloka loku kulu eka nhlengeleto wa mali ya xibalo ya 2023/24.

Hi R1.73 wa tibiliyoni, mali leyi ngenaka ya xibalo ya 2023/24 yi le hansi ka R56.1 wa tibiliyoni ku tlula leyi ringanisiweke eka Mpimanyeto wa 2023 .

Ku pfumaleka loku ku vangiwa ngopfu hi ku hunguteka ka vuvekisi bya mabindzu na mali leyi ngenaka ku suka eka swibalo emigodini.

Eka nkarhi wa le xikarhi, swiringanyeto swa mali leyi ngenaka i R45.6 wa tibiliyoni ehenhla ku tlula swiringanyeto swa MTBPS swa 2023 leswi engeteleke xibalo xa miholo ya munhu hi xiyexe na swiringanyeto swo engetela swa mimbuyelo ya nkarhi wa le xikarhi.

Mpimanyeto lowu wu na magoza ya xibalo lama nga ta hlengeleta R15 wa tibiliyoni hi 2024/25 ku hunguta ntshikelelo wa timali wa xihatla na ku seketela ku tshamiseka ka swikweleti hi xihatla.

Mali ya tiko leyi ngenaka yi tlakusiwa ngopfu hi ku tirhisa xibalo xa muholo wa munhu hi yexe hi ku nga lulamisi swiphemu swa xibalo, ku tlheriseriwa mali na xikweleti xa xibalo xa swa vutshunguri eka ntlakuko wa minxavo.

Eka swibalo swa swixavisiwa swa swikumiwa swa byala, ku ringanyetiwa ku tlakuka ka le henhla ka ntlakuko wa minxavo exikarhi ka 6.7 na 7.2 wa tiphesente ta 2024/25. Leswi swi vula leswaku:

- Xikotela xa biya xi engeteleka hi 14 wa tisente;
- Xikotela xa sayida ni swakunwa swa mihandzu leswi nga ni xihoko xi tlakuka hi 14 wa tisente;
- Bodlhela ra vhinyo ri ta durha 28 wa tisente leti engetelekeke; Bodlhela ra vhinyo ri ta durha 28 wa tisente leti engetelekeke;
- Bodlhela ra vhinyo leyi tiyisiweke ri ta durha 47 wa tisente leti engetelekeke;
- Bodlhela ra vhinyo yo vangama ri ta durha 89 wa tisente leti engetelekeke; na
- Bodlhela ra swipiriti, ku katsa na whisky, gin kumbe vodka, ri tlakuka hi R5.53.

Hi tlhela hi ringanyeta ku engetela swibalo swa fole hi 4.7 wa tiphesente eka sigarete na fole ra sigarete, na hi 8.2 wa tiphesente eka fole ra tiphayiphi na swigari. Leswi swi hundzuluxela eka:

- Ku tlakuka ka R9.51 wa tisente eka swigari;
- Ku engeteriwa ka tisente ta 97 ku ya eka phakiti ra fole; na
- Ku engeteleriwa ka 57 wa tisente eka phayiphi ya fole.

Kamogelo Mogane ku suka eSoweto, un'wana wa vanhu vo tlula magidi mambirhi na nkombo wa maAfrika-Dzonga lava rhumeleke Switsundzuxo swa Mpimanyeto eka Holobye, u na xiringanyeto lexi ndzi nga tsakelaka ku xi avelana.

Kamo u ri: *“Ndzi nga ringanyeta ku sunguriwa ka ku hakeriwa ka xibalo eka hubly bubbly, e-sigarete na swin'wana leswi nga tirhisiwaka. Tiko ri vone ku andza ka nhlayo ya vantshwa lava dzahaka swilo leswi naswona vatswari a va swi tsakeli nakatsongo swilo leswi.”*

Kamo, tani hi mutswari hi ndzexe, ndzi pfumelelana na wena. Naswona ndzi tiyisile leswaku Holobye wa Rihanyo na yena wa pfumela.

Mi ta tsaka ku twa hi nkarhi wolowo, leswaku hi le ku tameleni ka ku engeteriwa ka xibalo xa swilo leswi xavisiwaka eka tisisitame to rhumela nicotine ya elektroniki na leyi nga riki na nicotine, leyi tivekaka tanihi ti vapes, ku ya eka R3.04 hi mililitara.

Eka swibalo swa mbango, xibalo xa khaboni xi tlakuke ku suka eka R159 ku ya eka R190 hi thoni ya khaboni diyokisayidi leyi ringanaka ku sukela hi ti 1 Ndzhati 2024.

Nhlawulo wa mafurha ya khaboni wu ta tlakuka ku ya eka 11 wa tisente hi litara eka petirolo na 14 wa tisente hi litara eka dizele ku sukela hi ti 3 Hukuri 2024.

Phepha ra mbulavurisano leri hlamuselaka swiringanyeto swa xiyenge xa vumbirhi xa xibalo xa khaboni ri ta kandziyisiwa leswaku vaaki va nyika mavonelo ya vona endzhaku ka lembe.

Manana Xipikara, hi le ku tekeni enhlokweni ka ntsengo wa vutomi lowu se wu nga ehenhla na nkucetelo lowu minxavo ya mafurha yi nga na wona eka ntsengo wa swakudya na vutleketli.

Eka mhaka leyi, hi kunguhata leswaku ku nga vi na ku engeteriwa eka xibalo xa mafurha hi ku angarhela xa 2024/25. Leswi swi ta endla leswaku ku hungutiwa xibalo xa kwalomu ka R4 wa tibiliyoni. Leyi i mali leyi vuyeke eswikhwameni swa vaxavi.

Manana Xipikara, nhluvuko wu endliwile eka sisitame ya ku huma penceni ya swibya swimbirhi ku sukela loko ndzi hetelele ku vulavula na wena hi nkarhi wa MTBPS.

Minyikelo eka timali ta ku huma penceni yi ta avanyisiwa, laha n'we xa nharhu xi nga ta nghena eka "xiphemu xa ku hlayisa mali" kasi mbirhi xa nharhu xi ta nghena eka "xiphemu xa ku huma penceni".

Ku sukela hi ti 1 Ndzati 2024, ku humesiwa ka mali yo sungula ku nga endliwa eka poto ro hlayisa mali.

Sisitame ya swibya swimbirhi yi tiyisisa leswaku hi ringanisela exikarhi ka ku hlayisa tihakelo ku hlayisa ku huma penceni ko antswa eka swirho, loko hi ri karhi hi lulamisa xiyimo xa vanhu ku fikelela yin'wana ya timali ta vona ta ku huma penceni ku pfuneta ku olovisa mindzhwalo ya vona ya timali hi minkarhi ya maxangu. Sisitame ya swibya swimbirhi yi tiyisisa leswaku hi ringanisela exikarhi ka ku hlayisa tihakelo ku hlayisa ku

huma penceni ko antswa eka swirho, loko hi ri karhi hi lulamisa xiyimo xa vanhu ku fikelela yin'wana ya timali ta vona ta ku huma penceni ku pfuneta ku olovisa mindzhwalo ya vona ya timali hi minkarhi ya maxangu.

Eka malembe ma nga ri mangani lama taka, hi tlhela hi tirhisa xibalo xa le hansi xa misava hinkwayo xa mabindzu ku hunguta vuyelo byo biha bya mphikizano wa xibalo.

Tikhoporexini ta matiko yo hambana leti nga na mali leyi ngenaka ya lembe na lembe leyi tlulaka €750 wa timiliyoni ti ta va ehansi ka mpimo wa xibalo lowu tirhaka wa kwalomu ka 15 wa tiphesente, ku nga langutiwi leswaku vuyelo bya tona byi endliwa kwihi.

Mpfuxeto lowu ringanyetiweke wu languteriwile ku humesa mali yo engetela ya R8 wa tibiliyoni eka mimbuyelo ya xibalo xa mabindzu hi 2026/27.

Ndzi hlohlotella lava tsakelaka ku nyika mavonelo eka mpfampfarhuto wa Nawumbisi wa Xibalo xa le Hansi xa Misava hinkwayo lowu kandziyisiweke namuntlha.

Qhinga ra hina ra pholisi ya xibalo ya nkarhi wo leha ri tshama ri kongomisiwile eka ku ndlandlamuxa xisekelo xa xibalo loko hi ri karhi hi antswisa ku landzelerisa xibalo na vukorhokeri bya vufambisi.

Nhluvuko lowu vonakaka wu endliwile eka ku pfuxeta na ku endla SARS ya manguva lawa.

Vulawuri bya xibalo byi ndlandlamuxe rhijisitara ra xibalo, byi antswisile ku hlengetiwa ka swikweleti na ku hunguta ku tlheriseriwa ka mali hi vuxisi na ku pima nkoka wa mabindzu. Leswi swi endle leswaku ku va na ku antswisiwa eka nhlengeto wa mali leyi ngenaka.

Ku lulamisa swiyimo swa le henhla swa fole leri nga riki enawini, SARS yi tirhisa CCTV na thekinoloji leyi fambelanaka na yona eka vaendli va fole lava nga na layisense. Vulavisisi na vuchuchisi swi endle leswaku ku va na R10 wa tibiliyoni eka minkambisiso yo engetela ku suka eka vatlangi va nkoka eka bindzu ra nsuku na fole leri nga riki enawini, laha ku tlula R4 wa tibiliyoni ku suka eka vatlangi va nkoka eka bindzu ra nsuku na fole leri nga riki enawini.

Matshalatshala lawa na man'wana ya pfunetile eka ku antswisiwa ka mali leyi ngenaka.

Ntlhontlho wa hina, swirho leswi xiximekaka, hileswaku vukulu bya phayi a byi kuli hi ku hatlisa ku fikelela swilaveko swa hina swa nhluvukiso.

TIPULANI TA NTIRHISO

Manana Xipikara, hi nkarhi wa 2023 MTBPS loko ku hlengeleta mali yi fanele ku endliwa swo biha ku tlula languteriwile, tindzawulo ti fanele ti vakanakambe eka xiyimoxosungula ntirhiso nak u tswonga engetelo wa muholo eka ti beyizilayini.

Magoza lawa ya tekiwile ku sirhelela vutshembeki bya hina bya swa timali. Hi ku ringana, minongonoko ya nkoka yi fanele ku sirheleriwa. Leswi i ku vula ka ku tiyisisiwa leswaku ku seketela manyikelo ya vukorhokeri bya nkoka na muholo wa vanhu.

Ku sukela nkarhi wolowo, hi kotile ku tlherisela endzhaku ka ku tiyisisiwa tivisiwa hi nkarhi wa MTBPS.

Eka mpimanyeto lowu, ndzi kota ku tivisa leswaku xiyenge xa Dyondzo xi averiwa R25.7 wo engetela wa mabilyoni eka carry-through midhurho ya muholo engetela eka theme ya le xikarhi.

Eka nkarhi wo fana, hi swi kotile ku sirhelela mimpimanyeto ya minongonoko ya nkoka ku fana na swa xikolo. Nongonoko wu nyika swakudya eka vana hi kwalomu ka 20,000 swikolo.

Mali ya mpfuneto wa Nhluvukiso wa Vuhlangi bya le masunguleni wu averiwile R1.6 wa mabilyoni ku tlakuka ka R2 wa mabilyoni eka theme ya le xikarhi.

Rihanyo yi averiwile ntsengo wa R848 wa mabilyoni eka MTEF. Leswi swi katsa R11.6 wa mabilyoni ku lulamisa 2023 muholo ntwanano, R27.3 wa mabilyoni eka switirhisiwa, na R1.4 wa mabilyoni ya swa timali ta NHI eka nkarhi lowu fanaka.

Ku averiwa ka NHI I nkombiso wa mfumo ku tinyiketela eka pholisi leyi Ku tshama hi ku hambanahambana ka system-strengthening migingiriko, leswi nga swa nkoka swi kotaka eka ku antswisa nhlayiso wa swa rihanyu ra vaaki, sweswo swi fanele ku endliwa.

Mintirho yo tano yi katsa:

- Ku aka sisiteme ya mahungu ya rihanyo ya rixaka na tirhekhodo ta vavabyi ta xidijitali;

- Ku ndlandlamuxa switirhisiwa swa rihanyo na ku antswisa khwalithi ya nhlayiso ku tiyisisa leswaku swi fikelela swipimelo swa le hansi leswi faneleke ku tiyisisiwa na ku amukeriwa ku endla tikontiraka ehansi ka NHI;
- Ku tiyisisa vufambisi bya ndhawu na muganga ku tilulamisela ku endla tikontiraka;
- Ku nyika xiyimo xa semi-autonomous eka swibedlhele swa le xikarhi (naswona leswi nga ha vaka swin'wana); na
- Ku tumbuluxa minxavo ya swikombo na tindlela to hakela vaphakeri eka swibedlhele.

Migingiriko yo tala se yi le ku endliweni kambe yi lava nhluvukiso lowu yaka emahlweni NHI yi nga si humesiwa hi xikalo.

Manana Xipikara, ku tlhele ku va na nhluvuko lowukulu eku antswiseni ka mfikelelo wa vukorhokeri bya vutleketli bya mani na mani eka vafambi lava holaka mali ya le hansi

Nongonoko wo vuyisa swiporo wa Ejensi ya Swiporo swa Vakhandziyi wa Afrika-Dzonga wu ya emahlweni, laha 27 wa tiphaseji ti pfuriweke nakambe hi Dzivamisoko 2023. Leswi swi ta engetela nhlayo ya vakhandziyi eka Metrorail ku suka eka 15.6 wa timiliyoni hi 2022/23 ku ya eka ku ringanyetiwa eka 48.6 wa timiliyoni hi 2026/27.

Ku tiyisisa ku hetisisiwa hi ndlela leyinene ka mintirho ya yona hi nkarhi wa nhlawulo, na vutihlamuleri bya yona byin'wana ehandle ka nhlawulo, Khomixini ya Nhlawulo leyi Tiyimeleke yi nyikiwile R2.3 wa tibiliyoni to engetela Maphorisa na vusirheleri va tlhela va nyikiwa mali yo engetela ya R350 million ku seketela nhlawulo. R200 wa mamiliyoni yin'wana yi ta averiwa mali ya mavandla ya tipolitiki tanihileswi mavandla ya tipolitiki ya tilulamisela nhlawulo wa mani na mani.

Mfumo wu tlhela wu seketela van'wamapurasi lava rhurheriweke hi ku tirhisa ku hangalasiwa nakambe ka misava na minongonoko ya mpfuxeto wa vulawuri, leyi averiweke R6 wa tibiliyoni eka MTEF.

Ku fambisana na inflexini na ku engetela mfikelelo, swipfuno swa nkarhi hinkwawo swa vaaki swa engeteriwa.

- Ku engeteriwa ka R100 eka vudyuhari, khale ka masocha, swipfuno swa vulema na ku titshega hi nhlayiso. Ntsengo lowu wu ta avanyisiwa hi R90 tirha ku suka hi Dzivamisoko, na R10 hi Nhlangu10a;

- Ku engeteriwa ka R50 eka mpfuneto wa vuhlayisi bya vana; na
- Ku engeteriwa ka R20 eka mali yo seketela vana.

Hi na vuxiyaxiya eka ku tlakuka ka ntsengo wa vutomi eka kwalomu ka 19 wa timiliyoni ta maAfrika-Dzonga lava titshegeke hi swipfuno leswi ku tihanyisa.

Eka mhaka leyi, hi endlile swo tala hilaha mvhilopho ya swa timali yi pfumelelaka hakona

Sweswi ntirho wu le ku endlweni ku antswisa Mpfuneto wa Mpfuneto wa Vanhu wa Maxangu ya COVID-19 hi Dzivamisoko lembe leri Nkwama wa Timali wa Rixaka wu ta tirhisana na Ndzawulo ya Nhluvukiso wa Vanhu eku tiyisiseni leswaku ku antswisiwa ka mpfuneto lowu ku khomiwa eka milawu yo hetelela.

Ku antswisiwa loku ku ta va endzeni ka rimba ra sweswi ra swa timali. Eka ku engeteriwa ka mpfuneto ku tlula Dzivamisoko 2025, ku cinca ka pholisi ya nsirhelelo wa vaaki, kun'we na xihlovo xa timali, swi ta hetisisiwa.

Hi tlhele hi endla malunghiselelo ya migingiriko ya nkoka leyi kongomisiweke eka ku tumbuluxa mitirho

R61.4 wa tibiliyoni ti averiwile eka minongonoko ya mitirho eka nkarhi wa le xikarhi. R7.4 wa tibiliyoni ti hlawuriwile eka Kungu ra Ntirho ra Phuresidente.

Mfumo wu tlhela wu rhangisa emahlweni ku lwisana na vugevenga na vukungundzwana hi ku kongomisa eka ku ndlandlamuxa tiejenti to sindzisa nawu Ntsengo wa R765 wa tibiliyoni wu nyikiwile eka ntlawa wa ku rhula na vuhlayiseki

Eka lembe ximali leri taka, ku ta leteriwa 10,000 wa maphorisa lamantshwa lama thoriweke

Tanihi xiphemu xa vutihlamuleri bya tiko ku tlakusa ku rhula na ntshamiseko wa miganga, mpimanyeto lowu wu ta tlhela wu avela mali yo rhumela masocha eMozambique na DRC.

Ntirho wo pima ntsengo na ku kuma swilaveko swa vurhumiwa lebyi bya nkoka wu ta ya emahlweni lembe hinkwaro naswona mali yi ta averiwa tanihi leswi R628 wa timiliyoni ti nyikiwile Ndzawulo ya Vululami na Nhluvukiso wa Vumbiwa ku tirhisa swibumabumelo swa

FATF na Khomixini yo Khoma Mfumo leswi tisaka ntsengo hinkwawo wa timali eka matshalatshala lawa ku ya eka R2.3 wa tibiliyoni

Mfumo wu tirhisa R2.9 wa tibiliyoni ku suka eka akhawunti yo Vuyisa Nhundzu ya Vugevenga ku lwisana na migodi leyi nga riki enawini na vugevenga byin'wana lebyi rhangisaka emahlweni, laha 60 wa tiphesente ti averiweke ku rhumeriwa ka maphorisa, ku katsa na ku xava mimovha

Mpimanyeto lowu wu tlhela wu rhangisa mphakelo wa switirhisiwa Mfumo wu kunguhata ku vekisa ku tlula R943 wa tibiliyoni eka switirhisiwa swa mfumo

Ku tirhisiwa ka mali ku ta seketela ku pfuxetiwa na ku hlayisa nhundzu leyi nga kona na ku akiwa ka switirhisiwa leswintshwa.

AVANYISO WA MALI

Manana Xipikara, R2.8 wa tibiliyoni, kumbe 51.1 wa tiphesente, eka ntsengo hinkwawo wa matirhiselo lama nga riki na ntswalo, wu averiwa swifundzankulu na timasipala eka malembe manharhu lama taka.

R531.7 wa tibiliyoni ti nyikiwile mimfumo ya miganga, na R2.3 wa tibiliyoni eka swifundzankulu

R105.5 wa tibiliyoni ta tirhandi to engetela ti nyikiwile swifundzankulu eka malembe manharhu lama taka ku hakela ntsengo wa ku tirhisa ntwanano wa miholo ya vatrhi va mfumo wa 2023, ngopfungopfu eka swiyenge swa dyondzo na rihanyo.

Mphakelo wa timali leti to engetela wu ta hunguta mintshikilelo ya xibalo xa miholo leyi langutaneke na tindzawulo leti ta nkoka, leti lavaka vatrhi vo tala, loko ku ri karhi ku ntshunxiwa switirhisiwa swa vuvekisi bya xiphemu xa mali na nhundzu na vukorhokeri.

Ku tlula kwalaho, ku hungutiwa loku a ku endliwa khale eka swipfuno swin'wana ku tlheriseriwe endzhaku.

Ku vuyisela masungulo ya swipfuno leswi swi ta pfuna ku hlayisa vukorhokeri bya nkoka eka lava nga sirhelelekangiki ngopfu na ku nyika vuvekisi bya nkoka bya xiphemu xa mali.

Hambiswiritano, ku tiyisisa leswaku timali ta mfumo ti tshama ti ri leti nga ta tshama nkarhi wo leha, ku hungutiwa ku endliwa eka masungulo man'wana yo hlayanyana ya swipfuno, hambileswi swo tala swi yaka emahlweni swi kula eka malembe manharhu lama taka hambileswi ku nga na ku hungutiwa.

Mayelanana na timasipala, ku nyikiwa mali yo engetela ya R1.4 wa tibiliyoni eka mpfuneto wa masipala wo vuyisa timhangu ku seketela hi timali ku lunghisa na ku pfuxeta switirhisiwa leswi onhiweke hi ndhambi yo vava ya 2023.

Manana Xipikara, timasipala i malahla ya mphakelo wa vukorhokeri Lexi twisaka ku vava, nhlayo leyi nga amukelekiki ya vona yi langutana na ku tsana eka vulawuri, vufambisi bya timali na mphakelo wa vukorhokeri.

Ku lulamisa mintlhontlho leyi, na ku hundzula timasipala ku va tinjhini ta ku kula, hi amukerile endlelo ra swiyenge swo tala

Yi kongomisa eka ku tiyisisa maendlelo ya mpimanyeto, ku tlakusa vulawuri, ku engetela vuswikoti na vuswikoti bya vatirhi va masipala, na ku fambisa vuvekisi eka ku hlayisa na ku aka switirhisiwa.

LEMBE LERI TAKA

Manana Xipikara, lembe leri tiko ra hina ri rhurhela minhlangano ya lembe na lembe ya Bangi ya Nhluvukiso Leyintshwa, leyi nga ta humelela ra vumbirhi ku sukela loko ku tumbuluxiwile ntlawa wa BRICS.

Hi lembe ra 2025, Afrika-Dzonga ri teka vupresidente bya G20, ku landzela bya Brazil na India emahlweni ka sweswo.

Vupresidente bya Afrika-Dzonga bya G20 i nkarhi eka hina ku yisa emahlweni timhaka leti tshikilelaka swinene ta ikhonomi, nhluvukiso, na timali leti langutaneke na matiko lama pfumalaka na lama hluvukaka. Tani hilaha Phuresidente Ramaphosa a vuleke hakona hi mfanelo eka Nkulumo ya yena ya Xiyimo xa Rixaka, xikongomelo xa hina i ku "veka nhluvukiso wa Afrika ehenhla ka ajenda loko hi rhurhela G20 hi 2025".

Hi le ku tirheni eka maavelo lama lavekaka na ku tiveka ka mali ku tiyisisa leswaku swiendlakalo swo hambana swa humelela. Hilaha hi kombiseke hakona sweswinyana, Afrika-Dzonga ri tshama ri ri murhangeri wa nkoka wa miganga na wa matiko ya misava.

Hi ku nghenelela na vuyimeri eka tipulatifomo to fana na G20, hi nga susumeta mpfuxeto lowukulu wa swivandlanene swa matiko yo tala swo fana na IMF na Bangi ya Misava, leswaku matiko lama hluvukaka ya ta nghenelela hi ku ringana swinene eka maendlelo yo teka swiboho na vulawuri bya misava hinkwayo.

Xivindzi xa mahanyelo na vutivi a swi kayiveli etikweni ra hina. Hi fanele ku tirhisa tinyiko leti, ku nga ri ntsena ku antswisa hina na ikhonomi ya hina, kambe ku vuyerisa tikonkulu hinkwaro.

MAHETELELO

Manana Xipikara, hi fike mpfhuka wo leha eka malembe ya 30 lama hundzeke Malembe ya 30 lama nga emahlweni ka hina, na mintlhontlho na minkarhi yihi leyi yi nga yi tisaka, i nchumu lowu hi faneleke ku wu langutela hi mahlo-ngati.

Hi ku languta nkarhi lowu hundzeke wa hina wo tika, na yin'wana ya mintlhontlho leyi nga papalatekiki leyi hi langutaneke na yona tanihi xidemokirasi lexintshwa lexi ringetaka ku kuma ndhawu ya xona emisaveni leyi funghiweke hi nhlayo ya swiphiqo leswintshwa na leswi hlanganisaka, swi ta olova ku tipeta eka ku hundzeleta; kumbe ya ku va ni ntshembo lowu nga voniki kumbe ku pfumala ntshembo loku lamataka.

Hi fanele hi lwisana ni swilo leswi haswimbirhi leswi hundzeletiweke.

Ematshan'wini ya sweswo, hi fanele ku yingisa marito ya Phuresidente wa hina wo sungula wa xidemokirasi, Nelson Mandela, loyi ku tlula vunyingi a voneke leswaku ku hlongorisa vululami bya ikhonomi ya vaaki na ku humelela loku avelaniwa i riendzo ku nga ri ndhawu yo ya eka yona.

Ndzi pfumeleleni ndzi n'wi tshaha hi ku leha:

“Ndzi fambe gondzo rero ro leha ro ya eka ntshunxeko. Ndzi ringetile ku nga tsekatseki; Ndzi endle magoza lama hoxeke endleleni.

Kambe ndzi kume xihundla xa leswaku endzhaku ko khandziya xitsunga lexikulu, munhu u kuma ntsena leswaku ku ni switsunga swin'wana swo tala leswi a faneleke a khandziya.

Ndzi tekile nkarhinyana laha ku wisa, ku yiva xivono xa vista yo vangama leyi ndzi rhendzeleke, ku languta endzhaku eka mpfhuka lowu ndzi fikeke ha wona.

Kambe ndzi nga wisa swa xinkarhana ntsena, hikuva hi ntshunxeko ku ta vutihlamuleri, naswona a ndzi na xivindzi xo hlwela, hikuva ku famba ka mina ko leha a ku heleli."

Inde lendlela.

Manana Xipikara, loko ndzi gimeta, ndzi lava ku tsundzuxa maAfrika-Dzonga leswaku hungu leri va faneleke ku ri teka eka Mpimanyeto lowu hi leri: mfumo wu tirhisa switirhisiwa leswi nga nyawuriki swinene. Hi ya emahlweni hi:

- Seketela ku kula ka ikhonomi;
- Ku hunguta ku kula ka swikweleti swa mfumo na ku durha ka swikweleti; na
- Avela mali yo tala eka vukorhokeri bya nkoka, nyika muholo wa vaaki na ku hlayisa mipimanyeto ya switirhisiwa.

Ndzi khensa Phuresidente na Xandla xa Phuresidente eka nseketelo na vurhangeri bya vona lebyi yaka emahlweni.

Hi khensa Xandla xa Holobye wa Timali, Dokodela David Masondo, na ntlawa wa kahle swinene wa Nkwama wa Timali wa Rixaka lowu rhangela hi Mulawuri-Jenerali, Dokodela Duncan Pieterse.

Hi khensa Khomixinara wa Vukorhokeri bya Mali ya Tiko ya Afrika-Dzonga na Holobye wa Bangi ya Riserbe ya Afrika-Dzonga.

Ndza khensa vatirhikulorhi eka Komiti ya Vaholobye eka Mpimanyeto na le ka Huvo ya Mpimanyeto lava avelana ndzhwalo wo tika wa swiboho swo tika leswi hi swi endlaka ku hlayisa timali ta mfumo leti nga ta tshama nkarhi wo leha.

Eka Tikomiti ta Palamende ta Timali, Mali ya Mali na Tiakhawunti ta Mfumo, ndzi kombisa ku tlangela ka mina loku humaka embilwini.

Eka nsati na ndyangu wa mina, rirhandzu ra n'wina, nseketelo na ku tiyisela i nhlohlotelo wa siku na siku. Xo hetelela, hi khensa MuAfrika-Dzonga un'wana na un'wana.

Inkomu.

2024 **BUDGET**

Budget Speech

Private Bag X115, Pretoria, 0001 | 40 Church Square, Pretoria, 0002 | Tel: +27 12 315 5944 | Fax: +27 12 406 9055 | www.treasury.gov.za

national treasury

Department:
National Treasury
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA